

Psihologija skozi psihoanalizo

I: Brentano in Freud

DUŠAN RUTAR

POVZETEK

V našem prvem prispevku o razmerju med psihologijo in psihoanalizo smo skušali pokazati na razlike med Freudovimi koncepti (koncept psihičnih zastopnikov, koncept fantazme, koncept transfera, koncept nezavednega) in Brentanovim konceptom, v katerem je skušal utemeljiti psihologijo z empiričnega zornega kota.

ABSTRACT

PSYCHOLOGY THROUGH PSYCHOANALYSIS I. BRENTANO AND FREUD

In our first contribution to the relationship between psychology and psychoanalysis, we've tried to elaborate some basic differences between Freud's concepts (concept of psychical ideas, concept of phantasies, concept of transference, concept of unconscious) and Brentano's concept of psychology in which he tried to settle down psychology from empirical point of view.

Ne glede na to, da je "Filozofijo nezavednega" (Die Philosophie des Unbewussten) E. von Hartmann spisal v letu, ko je imel Freud vsega 13 let in je Wundt, s katerim je Freud na svojem začetku delil skupno teoretsko ozadje, kot je pripomnil B. Nitzschke (1), zavrnil psihoanalizo kot eksperimentalno nepreverljivo, si ne bi smeli delati utvar glede teoretske narave tistih psihoanalitičnih konceptov, ki govorijo o načelu stabilnosti, pod katerega se je podpisal tudi takšen naturfilozofski romantik, kot je bil Fechner. Načelo stabilnosti, iz katerega je kasneje Freud razvil teorijo

smrtnega gona, v teorijah večine avtorjev, ki berejo Freudova dela, nastopa kot simptom, ki ga ne morejo predelati v teorijo. To nas seveda ne preseneča, zato pa nas toliko bolj skrbi popolno nezanimanje psihologov tako za lastno historijo, kot za filozofijo. Naš napor bomo zaradi tega usmerili v primerjalno branje pionirjev akademske psihologije in ključnih konceptov S. Freuda.

* * *

Wundtovo eksperimentiranje z asociacijami ima mnogo skupnega s Freudovim prehodom od terapevtske metode, v kateri je uporabljal hipnozo, k metodi asociacij, kar pomeni, da psihologija veliko dolguje ne samo tej metodi, temveč tudi metodi interpretiranja, ki predstavlja naravno nadaljevanje prejšnje metode ter prvi nepremostljivi prepad - mnogi so poskušali postavljati med obema mostove (predvsem avtorji projektivnih tehnik; naj omenimo samo največje: Rorschach, Murray, Rosenzweig) - med psihologijo in psihoanalizo. Še vedno pa ima mnogo skupnega s filozofijo (2) - Wundt je bil namreč filozof.

Freud je na očitke eksperimentalno usmerjenih psihologov upravičeno pripomnil, da eksperimentalno preverjanje - zlasti psihopatologije - v psihoanalizi ni brez-pogojno potrebno. Pojasnjevanje Freudovega odklonilnega stališča do eksperimentalne psihologije z njegovim travmatičnim odnosom do Junga - kot je to storil Rosenzweig (1985) (3) - , povsem zgreši cilj, čeprav hoče biti - kot je to danes v modi - psihodinamično. Takšno pojasnjevanje je neustrezno že zato, ker spregleda naravo dveh Freudovih tehnik (tehnika asociacij in tehnika interpretacije), s katerima je Freud demonstriral neodpravljivo strukturno naravo asociacij, ki ji lahko sledi samo subjekt, ki dobro obvlada jezik in govornico, v kateri so asociacije izražene.

Teza: vsaka eksperimentalna psihologija mora temeljiti na spoznanjih psihoanalize in ne obratno, kajti psihoanaliza je veja psihologije z lastno metodologijo, verjetno pa tudi osnova psihologije.

Omenjena načina (samo) razumevanja psihoanalize je proti koncu življenja razvil sam Freud. Leta 1933 je namreč zapisal, da predstavlja psihoanaliza "Tiefenpsychologie oder Psychologie des Unbewussten".

Psihoanaliza pa nikakor ni samo globinska psihologija, saj jo je sam Freud utemeljil tudi "als eine eminent soziale Angelegenheit", kar so mnogi kasnejši interpreti psihoanalize spregledali ali napačno interpretirali (4). Socialne in politične zadeve so bile tudi ene osrednjih tem psihoanalitikov, ki so se zbirali kot "Psychologische Mittwoch-Gesellschaft" in razpravljali o omenjenih problemih. Če se vrnemo za trenutek nazaj, homo ugotovili, da obstaja še tretji način (samo)razumevanja psihoanalize, ki je nemara najpomembnejši in teoretsko najbolj produktiven. Primerjava psihoanalize z eksperimentalno psihologijo je Freudu pokazala, da se med njima pojavlja razlika, na kateri je po Freudovem trdnem prepričanju treba vztrajati. Ta diferenca je neomajljiva in predstavlja tisti ključni moment, zaradi katerega je Freud samo psihoanalizo razumel kot "Ergänzung" zur (akademischen) Psychologie" (5). Ob tem seveda najprej pomislimo na dopolnjevanje med psihologijo in psihoanalizo, vendar bi bilo takšno razumevanje naivno in predteoretsko, zato ga vsekakor ne bi smeli podtakniti Freudu, še posebej zato ne, ker je zaradi razlike med obema Freud psihoanalizo razumel kot "Spezialwissenschaft", ki mora trdno vztrajati pri omenjeni razliki. Psihoanaliza je torej dopolnilo psihologije, vendar le kot dopolnilo, ki ohranja

med obema nepremostljivo razliko. V tem smislu je psihoanaliza tudi osnova ali temelj psihologije. Vidni so napor avtorjev, da bi nekako zmanjšali razliko in združili obe znanosti, vendar ni treba posebej poudarjati, da so vsi tovrstni naporji že vnaprej obsojeni na neuspeh.

Psihoanaliza kot znanost je v odnosu do psihologije predvsem netolerantna do vsakega psihologiziranja, homogeniziranja in premagovanja temeljne razlike med psihologijo in psihoanalizo. Psihoanaliza se ukvarja s psihično realnostjo, ki je ne moremo opisati, ne da bi pri tem tvegali izključitev subjekta. Pri tem ne mislimo samo na nezavedni aspekt vsake psihične, i.e., simbolne realnosti, temveč bolj na subjektivni vidik vsake realnosti, kar pomeni, da subjekt in realnost ne moreta biti predmet slučajne individualizacije in še manj nevtralne klasifikacije. Opisovanje subjektivne realnosti zato zahteva, da sledimo subjektu in njegovim puntuacijam ter nezavednemu, i.e., njegovim mehanizmom.

S tem smo rekli, da je psihoanaliza predvsem teorija subjekta in da je subjekt edini možni teoretik psihoanalize. Psihoanaliza kot teorija subjekta je tako dopolnilo vsaki psihologiji, njen temelj, ki ga psihologija skuša vztrajno utajiti, in razlika psihologije do nje same. Psihoanaliza je tisto, kar psihologiji manjka, sama ni nič pozitivnega, deluje kot objekt želje, vsi pa vemo, da je odnos do objekta želje per definitionem ambivalenten - do njega čutimo nepremagljivo privlačnost in uničujočo destruktivnost.

V psihološkem znanstvenem obratu ni bilo nikoli prostora za subjektivnost v drugačnem smislu kot viru napake. Zaradi tega je bila subjektivnost moteč dejavnik pri neposrednem objektivnem opazovanju realnosti. Psihoanaliza, nasprotno, takšnega mnenja o subjektivnosti, kajti sama vidi subjektivnost kot vzvod spoznavanja (Erkenntnismittel) (6), ne deli. Psihoanaliza skuša slediti logiki subjektivnosti, ki jo - subjektivnost - razume predvsem kot generator realnosti, ki je vedno psihična realnost, kajti (empirična) realnost je podvojena (reprezentirana) v (psihični) simbolni realnosti. Tam, kjer psihologija vidi vir motenj pri spoznavanju realnosti, vidi psihoanaliza prav pogoje same realnosti. Psihologija realnost predpostavlja kot takšno, nato pa jo skuša čim natančneje spoznati, pri tem pa je dolgočasnejša od deskriptivne botanike, kar je sicer vedel že Hegel. V nasprotju s psihologijo psihoanaliza ne predpostavlja obstoječe realnosti, temveč verjame v obstoj realnosti, do katere je šele treba priti; to pa pomeni, da moramo realnost vedno šele konstruirati. Seveda tako konstituirana realnost ne more biti "tista, objektivna, empirična realnost," ki je v svoji transparentnosti in inerciji "tam zunaj" že od nekdaj, še več, v tako razumljeni realnosti izraz "neodvisna, objektivna realnost" sploh ni več pertinenten za spoznavanje realnosti in za sam njen status.

Naslednja razlika med psihologijo in psihoanalizo je, da psihologija stavi na opažena dejstva (pri tem pozabi, da "dejstva" konstruira sama), psihoanaliza pa na fragmente, ki niso dejstva, i.e., za sebe ne vedo, kaj so. S tem nočemo reči, da bi se morali odpovedati racionalno strukturirani realnosti, ravno nasprotno, trdimo samo, da racionalna struktura realnosti temelji na iracionalni osnovi (verjetja), zato smo prisiljeni njeno strukturo nenehno (pre)oblikovati.

Sklep: psihoanalitična metoda ni pripomoček pri spoznavanju že obstoječe realnosti, ki v svoji totalnosti in vsebinski polnosti čaka na "pravo" spoznanje, temveč njen predmet, i.e., psihoanalitična metoda je sama sebi predmet spoznavanja.

Razlike med psihologijo in psihoanalizo tako ne moremo zasnovati na kriteriju paradigmatičnosti, po katerem naj bi bila psihologija paradigmatična znanost, psihoanaliza pa kvazi-paradigmatična (7). Ob pregledu Freudovih definicij psihoanalize (1923) vidimo, da velja ravno nasprotno, saj Freud psihoanalizo definira predvsem kot raziskovalni postopek (eines Verfahren zur Untersuchung), s katerim psihoanalitik raziskuje/preiskuje duševne postopke, ki so sicer komaj dostopni. Freud ni rekel, da psihoanaliza raziskuje nekaj, kar je evidentno, tudi ni rekel, da je psihoanaliza deskriptivna, klasifikatorična itd., kar vse velja za psihologijo, pač pa je zapisal, da skuša psihoanalitik z analizo združiti tiste elemente, za katere nikakor ne bi mogli trditi, da so evidentni, saj, navsezadnje, če bi bilo tako, ne bi nikoli smelo priti do nobene nevroze.

Psihoanaliza kot - predvsem - spoznavna praksa se tako ukvarja s problemom reprezentacije - ali podvojenosti - realnosti v duševnem aparatu človeka.

Problem reprezentacije realnosti v človekovem duševnem aparatu je najtesneje povezan s problemom, s katerim se je Freud soočal tik pred koncem XIX. stoletja (v letih od 1894, ko je napisal "Die Abwehr-Neuropsychoosen", do leta 1897, ko je razčistil s problemom fantazme) , i.e., s problemom transferja ("Übertragung" kot "falsche Verknöpfung"). Transfer ima značaj prisile ponavljanja, zato se je Freud upravičeno vprašal o statusu te prisile. Transfer ne smemo razumeti kot prenos, kar se tako rado in pogosto zgodi, pač pa ga moramo razumeti v kontekstu subjektivega odnosa do realnosti, za katero smo že rekli, da je reprezentirana v njegovem duševnem aparatu. Transfer ima zaradi tega spoznavno funkcijo, vsaj subjekt verjame, da jo ima. Brez njegovih verjetij transfera nikoli ne bi bilo, saj pacient ne bi imel nikakršnega razloga, da postavi analitika na mesto svojega očeta, če ne bi verjel, da analitik - ta uboga para - na tistem mestu lahko opravi določeno nalogo. Cilj analitičnega zdravljenja tako nikakor ni v spominjanju ali celo razsvetljevanju temačnih globočin nezavednega in potlačenega, temveč v analizi transfernega razmerja, za katerega je ugledni psihoanalitik že pred leti pripomnil, da služi kot stožer, okoli katerega se vse skupaj vrti. In res se vrti, zato ga je tudi treba analizirati in pokazati, kakšno vlogo igra pri tej zmešnjavi subjekt, za katerega ne bi mogli reči, da si ne prizadeva iz vsega potegniti nekaj koristi tudi zase, saj s celotno logiko transfera ni ravno najbolj zadovoljen, zdi se mu celo, da bi se nekaj stvari dalo popraviti. To je navsezadnje tudi razlog, da se - oprostite, ravno sem šel mimo, pa sem mislil... - oglasi pri analitiku.

Subjektov odnos do realnosti je nujno transferni odnos, zato smo lahko skeptični do vseh odgovorov, ki na vprašanje o subjektivih spoznavnih močeh ne spregovorijo o transferu. Transferni odnos je ljubezenski odnos, zato subjekt realnost, ki jo spoznava/konstruira, ljubi kot svoj simptom. Skozi transfer se na neko instanco, ki se imenuje mesto ideala jaza, naslavlja določena zahteva, v kateri bi morala vsaka refleksija pokazati na logiko želje, ki se skriva pod zahtevo. Spoznavna praksa je tako vedno tudi analiza transfera, s pomočjo katerega subjekt edino lahko doživlja realnost kot koherentno. Lahko bi rekli, da subjekt ni samo bitje, ki je sposobno za nezavedno, reči moramo, da je sposobno tudi za transfer. Neposredni odnos subjekta do realnosti zato ni nič drugega kot "die falsche Verknöpfung"- napačna povezava - , pravo mesto spoznavanja pa v analizi transfera, kjer analizo transfera razumemo tako kot jo je razumel Freud - gre za reinterpretacijo subjektivega mesta, ki ga zavzema v realnosti, ki je reprezentirana in podvojena v njegovi glavi.

Glede na subjektov nujno transferni odnos do realnosti bi lahko rekli, da se sleherni človek znajde v podobni strukturalni situaciji, v kakršni se je znašel leta 1885 Freud. Gre za situacijo, ko se nenadoma odločimo v nasprotju z vsemi načrti, pričakovanji in upi. V tem času (1885) je imel Freud vse možnosti, da postane docent na področju nevropatologije, vendar se je zadnji trenutek odločil drugače. Na to odločitev je verjetno vplival tudi njegov predhodni študij. V pismu z dne 1. maj 1873 je Freud zapisal: "Ich habe festgestellt, Naturforscher zu werden."^{*} Dva meseca kasneje, 17. julija, je Freud v pismu svojemu mladostnemu prijatelju E. Silbersteinu zapisal:

"Vom nächsten ersten Universitätsjahr kann ich Dir die Nachricht geben, da ich es ganz und gar auf rein humanistische Studien verwenden werde, die mit meinen Fach noch nichts zu tun haben, mir aber gar nicht unnützlich sein sollen .... - Zu dem bezeichneten zwecke besuche ich im ersten Jahre die philosoph. Fakultät (8)."^{**}

H.-P. Brauns in A. Schöpf v svoji razpravi z naslovom "Freud und Brentano. Der Medizinstudent und der Philosoph" (9) pripominjata, da je humanistični študij v tem trenutku nastopal kot nekakšen ovinek (Umweg), čeprav se je kasneje pokazalo, kar je seveda ugotovil tudi Freud sam, da je bilo ravno nasprotno; študij medicine je bil samo ovinek na poti k humanističnemu študiju.

Problem je torej v tem, da vsakdanja, zdravorazumska realnost deluje skozi naravoslovni pogled - vsakdanji pogled je torej nekako podoben naravoslovnemu pogledu -, zato lahko predstavlja samo ovinek na poti k refleksiji te realnosti. S tem se tudi dokazuje neupravičenost primata naravoslovnih znanosti nad humanističnimi. Odcepitev psihologije od filozofije v XIX stoletju je lahko samo ovinek do avtonomnega statusa psihologije, zato psihoanalizo štejemo kot znanost, ki je ta ovinek prva prehodila in se po pravi dialektični poti skozi odtujitev v naravoslovju utemeljila kot samostojna znanost. V primeru psihologije ne gre za vrnitev k filozofiji, od koder je želela pobegniti, temveč za vrnitev k psihoanalizi.

Freudovi interesi so bili v času, ko se je pripravljajl za vpis na fakulteto (maturiral je leta 1873), izrazito usmerjeni k naravoslovju, literaturi in filozofiji. Zlasti ga je zanimal, ob prebiranju Platona in Aristotela, problem teleološkosti, za katerega bi lahko rekli, da predstavlja eno od metafizičnih vprašanj, o katerih je v zimskem semestru 1874/75 predaval F. Brentano. Freudova pot k psihologiji, za katero se je odločil v akademskem letu 1874/75, je pokazala na hkratno problematičnost in produktivnost znamenitih tez, ki jih je v svojem nastopnem predavanju na univerzi predstavljal Brentano. Teze so naslednje:

- tudi za filozofa je skušnja lahko edina učiteljica;
- napredek v filozofiji lahko pričakujemo samo ob napredovanju naravoslovnih znanosti;
- razrešitev socialnih vprašanj in problemov psihologije lahko pričakujemo le ob napredovanju filozofije;
- resnična metoda filozofije je lahko samo metoda naravoslovnih znanosti (10).

^{*} Ugotovil sem, da bom postal prirodoslovec.

^{**} Za prihodnje prvo univerzitetno leto ti lahko sporočim, da ga bom v celoti porabil za čisti humanistični študij, ki z mojim poklicem še nima nič opraviti, vendar zame ne bo čisto neuporaben .... V ta namen bom prvo leto obiskoval filozofsko fakulteto.

Ne smemo pozabiti, da je bil Brentano filozof in eden od utemeljiteljev sodobne psihologije. Psihologija ni imela nobenih možnosti, da bi postala samostojna in avtonomna veda, saj se je ozirala po naravoslovju, še preden je dobro zapustila filozofijo, pri tem pa je zapopadla samo naravoslovje na način, ki ni omogočal, da bi se iztrgala iluzijam, ki so obremenjevale samo naravoslovje. Brentanova hierarhija je povsem razvidna iz njegovih tez: najvišje stojijo naravoslovne znanosti, tem sledi filozofija, na dnu pa so psihologija in socialna vprašanja. Da se naravoslovje ne ukvarja s socialnimi vprašanji, je najbrž jasno vsakomur, pa tudi filozofija jih z metodo naravoslovnih znanosti ne more niti dobro definirati, kaj šele načrtovati njihove razrešitve. Naravoslovje je namreč predpostavljalo naravo kot objektivno danost, ki jo posamezniki spoznavajo in s svojimi izjavami opisujejo, medtem ko so socialni problemi nekaj, kar ljudje kot govoreča bitja nenehno ustvarjajo. Predvsem pa je filozofiji, psihologiji in literaturi skupno to, da se nahajajo v univerzumu, za katerega je značilno preobilje pomena, dvoumnosti in nasprotujočih si interpretacij, medtem ko matematika kot vzor naravoslovju kraljuje v enoznačnem in nedvoumnem univerzumu; nihče namreč ne more dvoumno interpretirati trditve, da je kvadratni koren iz devet tri.

Možnost psihologije je tako vsekakor ležala povsem drugje.

* * *

V okviru Brentanove logike je Freud ohranil in razvil model treh funkcij, ki se izražajo v govorici. Besede v tem modelu nastopajo kot znaki (Zeichen) za psihične vsebine; so pravi nosilci pomena (Bedeutungsträger), med seboj se povezujejo asociativno (11). Ob tem velja omeniti, da v času, ko je Freud Brentanov slušatelj, Freuda veliko bolj od konkretnih psiholoških problemov zanimajo načelni metafizični problemi. Eden od takšnih problemov je tudi problem odnosa med dušo in telesom. Problem torej, katerega učinkovito zapopadenje obeta še bolj učinkovito reševanje odnosa med subjektom in empirično realnostjo ter odnosov med samimi subjekti.

Vemo, da je eden od Brentanovih ključnih konceptov koncept o intencionalnih duševnih aktih. Freud se je ustavil ob problemu intencionalnosti in si zastavil vprašanje o relaciji med dušo in telesom. Na vprašanje je skušal odgovoriti s konceptom psihičnih zastopnikov (psychische Repräsentanzen). Ta koncept je zelo pomemben, saj predstavlja enega od vogelnih kamnov psihoanalize. Freud spregovori o zastopniku (Vertreter) in predstavi (Darstellung), ki ni podoba, slika, temveč prej opisovanje ali prikazovanje (razlaga) telesnih vsebin v duševnem aparatu. Koncepta psihičnih zastopnikov ni mogoče razumeti, če ne vpeljemo še dveh dodatnih konceptov, ki tudi pojasnita razliko med Freudom in Brentanom. Dodatna koncepta sta koncept nezavednega (drugi vogel ni kamen psihoanalize) in koncept želje (tretji vogelni kamen psihoanalize).

Duševni akti - naj bodo intencionalni ali ne, to nas sedaj ne zanima - se lahko konstituirajo samo na osnovi sposobnosti duše za refleksivno samoopazovanje. S tem se strinjata tako Brentano kot Freud, vprašanje pa je naslednje: ali lahko iz tega potegnemo sklep o zgolj zavestni naravi duševnega in ali lahko sklepamo, da so duševni akti avtonomni in neodvisni proizvod subjekta. Brentano je sklepal, da je duševnost zavestna in jo konstituira subjekt sam in avtonomno. Skozi samoopazovanje nastajajo duševni akti, ki seveda zahtevajo nadaljnje samoopazovanje itd. Freud se s tem sklepanjem ni mogel strinjati.

Brentano, ki je bil dualist, je razdelil realnost na fizično realnost (das Ding) in psihično realnost (vse, kar je psihično, je akt). Stvar je materialna, trpna in predstavlja pogoj sleherne psihične realnosti. Psihično realnost ustvarja subjekt in predstavlja odnos subjekta do fizične realnosti. Zaradi tega je subjektov odnos do zunanje, fizične realnosti dvoumen, medtem ko je odnos do notranje realnosti nekaj, o čemer ni mogoče dvomiti. To je seveda povsem razumljivo - o psihičnem aktu pač ni mogoče dvomiti, saj za to potrebujemo drugi akt, zatiranje realnosti pa je pred njenim zanikanjem - čeprav ne pojasni veliko, saj psihično reprezentira v sebi vse vsebine, kar pomeni, da ni mogoče dvomiti niti o zunanji niti o notranji realnosti. Iz zgornjega razmišljanja sledi, da je intencionalnost porok za obstoj objektov, i.e., realnosti. Glede na to, da je realnost podvojena/reprezentirana v psihizmu subjekta, je koncept o neodvisnem obstoju fizične realnosti odveč.

Freud ni bil dualist, saj je bil monist. Gola, empirična realnost ni tisti stožer, stabilno mesto, kamor smo namenjeni in v odnosu do katere so vse stvari negotove, minljive in nepopolne. Resnica niso gola dejstva, pač pa je resnica omejena s pomeni, ki jih subjekt pripiše reprezentirani realnosti. Pripisovanje pomena predpostavlja intencionalnost, ki dobi svoje mesto v reflektivni samoevidentnosti duševnega. V aktu refleksije postaja zavest sama sebi evidentna, vendar ni mogoče iti mimo dejstva, da obstaja tudi zavest, ki ni samoevidentna. Takšna je nezavedna zavest. Brentano se je s tem strinjal in dodal, da je nezavedno zavest, ki ni dostopna sama sebi. Nezavedno je zavest, ki ne ve, da to je, bi lahko komentirali. Za Brentana je pomembna možnost, da zavest postane samoevidentna in s tem subjekt duševnega aparata. Kljub temu, da je priznal obstoj nezavednega, je Brentano navedel štiri argumente proti konceptu nezavednega. To je storil v svojem delu iz leta 1874, ki mu je dal naslov "Psychologie vom empirischem Standpunkte." V poglavju z naslovom "Vom inneren Bewusstsein" (12) obravnava štiri argumente, ki so za nas zanimivi. Argumenti so sledeči:

(1) nezavedne psihične fenomene lahko razumemo kot vzroke zavestnih psihičnih fenomenov;

(2) iz zavestnih fenomenov lahko sklepamo nazaj na nezavedne vzroke, vendar vzrokov tudi v tem primeru ne bomo mogli neposredno skusiti, nanje lahko samo sklepamo;

(3) zavest sama ne more zajeti lastnih pogojev;

(4) vsak psihični fenomen je objekt drugega psihičnega fenomena, to pa vodi v neskončno zapletanje duševnih stanj (13).

Nezavednega torej ni mogoče neposredno skusiti, zato predstavlja samo razširitev stanja zavesti in zanj veljajo vsi tisti zakoni, ki veljajo tudi za zavest, kajti nezavedno je možno šele v horizontu zavesti. To je argument proti Freudu.

Oglejmo si na hitro še Freudov koncept nezavednega.

Freud je najprej razlikoval nezavedno kot sistem (v svoji prvi topiki) in nezavedno v deskriptivnem smislu; ločil je torej deskriptivni in topološki koncept nezavednega. Deskriptivni koncept govori o tem, da je nezavedno vse tisto, kar v določenem trenutku ni predmet opazovanja zavesti. Topološka koncepta sta dva. Prvi razlikuje nezavedno od zavestnega in predzavednega, drugi pa med Jazom, Nadjazom in Onim. Nezavedno kot sistem v prvi topiki pomeni naslednje:

- njegova "vsebina" so zastopniki nagonov;

- tem vsebinam gospodujeta dva primarna mehanizma, ki ju Freud imenuje "Verschiebung" /premikanje, odlašanje/ in "Verdichtung" /z gostitev/;

- nezavedno poskuša - zaposedeno z nagonsko energijo - ponovno priti v zavest

(Cf. Freudov koncept "Vrnitev potlaččenega"), vendar se to lahko zgodi le v obliki kompromisov, kajti med sistemoma Nzv in Pzv je cenzor, ta pa je tudi med sistemoma Pzv in Zv (14).

Nezavedno Freud torej razume kot sistem (Ubw) ali kot vsebino sistema (unbewusst).

Nezavednemu v Freudovi prvi topiki gre pripisati vse tisto, kar je Freud v svoji drugi topiki pripisal Onemu. Jaz in Nadjaz sta deloma zavestna, deloma nezavedna. Nezavedno je inertno, gibalca sta oba nagona.

Z dinamičnega aspekta gledano se nezavedno "prevaja" v zavest, vendar to ne pomeni razširitve zavesti, pač pa njeno prestrukturiranje, kajti zavest je vedno že družbena zavest, kar pomeni, da ima oporo v razmerjih moči, ali drugače povedano, zavest je vedno strukturirana tako, da se ji preko transformacije ideoloških družbenih instanc, ki zastopajo obče fantazme, podeli status normalnega, sprejemljivega in neproblematičnega. S tem se avtomatično vse ostalo postavi na mesto nenormalnega, problematičnega in nesprejemljivega. Kriterij je torej arbitraren in odvisen od aktualnih razmerij moči. O tem je seveda veliko povedal Foucault. Samo strukturiranje (zavestne) realnosti se dogaja na "drugi sceni" kot je Freud imenoval nezavedno, zato lahko upravičeno rečemo, da je nezavedno pogoj zavesti, kar pomeni, da je zavest vselej že predelana, če lahko tako rečemo, skozi sito ideologije in ne želi o tem -ideologiji, ki je nezavedna in je pogoj zavesti - nič vedeti. Interpretiranje nezavednega tako postavi nove pogoje sami zavesti, pa naj bo to interpretiranje vsebin, ki sploh še niso bile zavestne ali pa vsebin, ki so to že bile, pa jih je doletela potlačitev.

Nezavedno tako ni nekaj, kar lahko zavest odkrije, tako kot se odkrije še neznan planet, pač pa je neka meja, ki se nenehno premika in predstavlja oporo transferu, i.e., napačnemu povezovanju. Zavest se v odnosu do nezavednega nalaga kot usedlina, posredovana z ugodjem in užitkom oziroma primarnimi procesi kot jih je imenoval Freud. Zavezana je govoricu in v svoji jezikovni kompetentnosti ne ve, da uživa veliko bolj kot si lahko predstavlja. Nezavedno je kot senca, ki je ni mogoče preskočiti in kamorkoli se obrnemo, je vedno ob strani. Zavest sicer spreminja svojo konfiguracijo, to pa je tudi vse.

Zavest, ki se nalaga kot usedlina, je o sebi prepričana, da predstavlja zgolj govoricu, ki je pomanjkljiva in nemočna v odnosu do govorce Narave ali Boga. Zatakne se pri tem, da govoricu Narave ali govoricu Boga sploh ne more biti govoricu; "wenn Got oder die Natur sprächen, würden Menschen sie nicht verstehen" (15). Predpostavimo lahko namreč naslednje: govoricu je ustrezen način spoznavanja realnosti ali pa ni. Če ni ustrezen, potem ne vemo, zakaj se je razvil in kako neustrezen je, predvsem pa ne vemo, kako je potem lahko preživel toliko tisočletij in omogočal človeku eksistenco. Če je ustrezen, potem lahko sklepamo, da človek kot del narave le-to dovolj dobro razume, saj jo je sposoben razumeti in ne potrebuje pomoči boga ali Narave same.

Kolikor sta Bog in Narava koncepta, ki lahko nastaneta znotraj govorce, sta vedno tudi že dovolj dobro razumljena, kar je povsem jasno. Če pa nista koncepta, ki bi se razvila znotraj govorce, ne moreta imeti nikakršne zveze s človekom kot govorečim bitjem in ju je nesmiselno predpostavljati.

---

* Ko govoricu Bog ali Narava, ju človek ne more razumeti.

Do tega vpogleda v naravo nezavednega Brentano kot vulgarni empirist preprosto ni mogel priti. Problem okrog razmerja med zavestnim in nezavednim je tudi eden ključnih problemov, ki je aktualiziral krizo psihologije ob koncu XIX. stoletja, kot ugotavlja K.Bühler (16).

* * *

Samoopazovanje je možno le kot duševni akt, o tem je bil Brentano popolnoma prepričan in mi mu bomo pritrdili.

Samoopazovanje je vedno hipen dogodek, kar pomeni, da vselej opazujemo samo neki "zdaj", ki ga kot takšnega sploh ne moremo zajeti, saj je vedno prisoten le kot nekaj preteklega. Vendar to ni najtežji problem, ki nastane pri tem, večji problem je v tem, da moramo odgovoriti na vprašanje, kako je možna kontinuirana zavest in kaj drži posamezne "zdaj" skupaj.

Vsi duševni akti, ki so intencionalni, saj je intencionalnost porok za obstoj spoznanega, oblikujejo polje, v katerem se med seboj povezujejo. Kaj jih povezuje? V nobenem primeru povezovanje ne more biti nevtralnno, kot bi to radi videli empiristi, med katere je sodil tudi Brentano.

Človek je v odnosu do sveta radikalno negotov, zato mora verjeti v neko instanco, ki bi mu zagotavljala iluzoren občutek gotovosti, brez katerega preprosto ne more živeti.

Občutek gotovosti lahko zagotavlja samo instanca, ki je sama v sebi gotova. Verjetje v gotovost, ki jo človek projicira izven sebe, daje občutek gotovosti v njegovi notranjosti. Sem sodita tako Narava kot Bog - oba postavlja človek iz sebe in obema pripisuje gotovost (Narava ima vedno prav, Bog vse ve in vse sliši ipd.).

Duševne akte torej med seboj povezuje neka instanca, v katero človek verjame in jo je sam postavil. Ta instanca zagotavlja varnost in urejenost sveta in obratno; brez te instance bi človek hitro propadel zaradi občutka popolne izgubljenosti, nevarnosti, negotovosti in kaotičnosti sveta, v katerem se je znašel, ali, ostreje rečeno, brez te instance človek sploh ne bi mogel izkušati realnosti, i.e., realnosti zanj preprosto ne bi bilo. Instanco je zgolj predpostavil človek in kot takšna ne obstaja nikjer, je čista, vendar potrebna, fikcija, ki zagotavlja kontinuiranost izkušanja realnosti. Zaradi te instance subjektu ni treba nenehno preverjati, kakšna je realnost.

Dovolj smo že napredovali, da se lahko vrnemo k Freudovi temeljni ugotovitvi, po kateri je subjektov odnos do realnosti transferni odnos. Transferni odnos pa je po definiciji napačno povezovanje, ki poteka v človekovi glavi in je vedno tudi in predvsem odnos do lastnega nezavednega. Odnos do lastnega nezavednega je zavezan ponavljanju, samo ponavljanje pa mehanizmu premika (Verschiebung) - gre za prenos intenzivnosti na vedno nove Vorstellungen (iz istega razloga je nezavedno vedno zunaj) -, zato lahko rečemo, da subjektov odnos do realnosti in samega sebe nekako drsi in se brez konca ponavlja. V ponavljanju pride do izraza nezavedna želja, ki predstavlja subjektov odnos do objektov. Rekli smo že, da je odnos zavezan premiku, zato iz tega sledi, da je subjektov odnos do realnosti in samega sebe vedno radikalno odprt odnos.

Radikalno odprtost subjekta spremljata tesnoba in negotovost, čeravno vztrajanje v odprtosti predstavlja najbolj avtentično subjektovo držo, ki je drža miru in nenasilja ter simbolne igre, s katero obvladuje realnost. Tudi prenos kulture, ki

poteka od očeta do sina, je možen samo prek transfera kot oblike zaslepitve, s katero si subjekt zagotavlja kontinuiran obstoj realnosti. Ljubezen do očeta pripelje do tega, da oče sinu ponudi besedo in ga zaveže k njej. Od sočloveka si subjekt zato obeta besedo, zgolj besedo, ki bo nanj delovala zavezujoče in drugega nič.

REFERENCE

- (1) NIEZSCHKE, B. (Hg.), Freud und die akademische Psychologie, Psychologie Verlags Union, München, 1989, str. 4.
- (2) Cf. DUCROT, O., Izrekanje in izrečeno, Sh, Ljubljana, 1988.
- (3) NIEZSCHKE, B., Einleitende Bemerkungen zu einer historischen Kontroverse, v: (1), str.2-21.
- (4) Cf. FEDERN, E., Freud im Gespräch mit seinen Mitarbeitern, Fischer, 1984, str. 10-13.
- (5) Kot (3), str. 7.
- (6) Ibid., str. 8.
- (7) KÖRNER, J., Von den Schwierigkeiten eines Dialogs zwischen anwendungsbezogener und theoriegeleiteter Wissenschaft, v: (1), str. 22-38.
- (8) BOEHLICH, W. (Hg.), Freud S., Jugendbriefe an Eduard Silberstein 1871-1881, Fischer, F/M, 1989.
- (9) Kot (1), str. 40-79.
- (10) Ibid., str. 57.
- (11) Kot (8), str. 64 et seq.
- (12) BRENTANO, F., Psychologie vom empirischen Standpunkte, Verlag von Duncker & Humboldt, 1874, str. 131-80.
- (13) Ibid., str. 137.
- (14) PONTALIS, J.-B., LAPLANCHE J., Das Vokabular der Psychoanalyse, Suhrkamp, F/M, 1986, str. 562-65.
- (15) SCHULTZ - KEIL, H., Auch eine Genese des Unbewussten, Wo Es war, 1/1986, str. 81-104.
- (16) BÜHLER, K., Die Krise der Psychologie, Verlag von Gustav Fischer, Jena, 1927, str. 17.